

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Vammaisfoorumi katsoo, että hallituksen esitys opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistuksesta on merkittävä uudistus, sillä se koskee kaikkien oikeutta yhdenvertaiseen pääsyyn oppimateriaaleihin ja kirjallisuuteen. Tässä on kyse perusoikeuksista, jotka on kirjattu Suomen perustuslakiin 16 § ja YK:n vammaissopimukseen artikla 9 ja 24, jonka Suomi on ratifioinut.

Saavutettavuuskirjasto Celia on tähän mennessä hoitanut tehtävänsä tuottamalla saavutettavia oppimateriaaleja ja kirjallisuutta näkövammaisille ja lukemisesteisille henkilöille. Hallituksen esitys sisältää kuitenkin merkittäviä muutoksia saavutettavuuskirjasto Celian ja saavutettavien kirjojen sekä oppimateriaalien saatavuuteen tulevaisuudessa.

Hallituksen esityksen suunnitelmat yhdistää saavutettavuuskirjasto Celia ja Kansallisarkisto herättävät suurta huolta. Kansallisarkisto on kärsinyt suurista taloudellisista alijäämistä jo usean vuoden ajan ja sillä on 1,5 miljoonan euron säästöohjelma vuoteen 2026 saakka. Samaan aikaan Celian toiminta on saavuttanut tasapainon monien leikkausten jälkeen. On olemassa todellinen riski, että Celialle suunnatut resurssit käytettäisiin Kansallisarkiston alijäämän kattamiseen ja arkiston toiminnan ylläpitämiseen, mikä vaarantaisi palvelut näkövammaisille ja lukemisvaikeuksista kärsiville henkilöille. Tämä voisi johtaa siihen, että peruskoulun, toisen asteen ja korkeakoulujen oppilaat ja opiskelijat eivät saisi oppimateriaaleja oikeassa muodossa ja oikeaan aikaan.

Saavutettavuuskirjasto Celia ja Kansallisarkisto kuuluvat molemmat opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan, mutta niiden tehtävät ja toimintatavat ovat täysin erilaiset. Kansallisarkiston tehtävänä on arkistoida ja säilyttää aineistoa tulevaisuutta varten, ja sen kohderyhmänä ovat pääasiassa tutkijat. Celian tehtävänä on puolestaan tuottaa ajankohtaista materiaalia koulujen ja oppilaitosten tarpeisiin saavutettavissa muodoissa. Celian on jatkuvasti pysyttävä teknisen kehityksen mukana, mikä vaatii erityisasiantuntemusta, jota on vaikea turvata ilman korvamerkittyjä resursseja. Celian palveluita käyttävät kaikenikäiset kansalaiset, joilla on näkövamma tai lukemiseste. Celia antaa myös neuvoja muille ammattiryhmille, kuten opettajille, jotta oppilaat saavat oikeanmuotoiset oppimateriaalit.

Tästä syystä Celian tulisi säilyttää itsenäinen asemansa Kansallisarkiston alaisuudessa samalla tavalla kuin esimerkiksi Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) on itsenäinen yksikkö Opetushallituksen alaisuudessa. Tämä olisi linjassa sen kanssa, että myös Kotimaisten kielten keskus on itsenäinen yksikkö Opetushallituksen alaisuudessa. Mikäli Celia toimisi itsenäisenä yksikkönä osana Kansallisarkistoa tai jotakin muuta sopivampaa viranomaista, vuosien saatossa kertynyt asiantuntemus voitaisiin turvata. On tärkeää, että Celian itsenäinen rooli määritellään lainsäädännössä ja että sen nykyiset resurssit säilytetään.

YK:n vammaissopimuksen artikla 24 käsittelee oikeutta koulutukseen. Se velvoittaa sopimusvaltioita varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat yhdenvertaisesti muiden kanssa saada koulutusta kaikilla tasoilla, mukaan lukien elinikäinen oppiminen. Keskeisiä on tuottaa oppimateriaaleja ja opetustapoja, jotka ovat saavutettavia muun muassa näkövammaisille ja lukemisesteisille henkilöille.

YK:n vammaissopimuksen artikla 9 käsittelee saavutettavuutta ja velvoittaa sopimusvaltioita poistamaan esteitä, jotka vaikeuttavat vammaisten henkilöiden pääsyä tietoon. Tämä sisältää kirjastojen ja julkisten tietopalveluiden saavutettavuuden, Julkaisujen ja kirjallisuuden tarjoamisen saavutettavassa muodossa, esimerkiksi pistekirjoituksena, äänikirjoina tai muilla esteettömillä tavoilla.

Oikeus oppimateriaaleihin ja kirjallisuuteen näkövammaisille ja lukemisvaikeuksista kärsiville henkilöille ei ole neuvoteltavissa. Yhteiskunnalla on velvollisuus varmistaa, että tämä oikeus turvataan myös tulevaisuudessa. Meillä ei ole varaa ajaa alas tätä toimintaa, sillä se voisi johtaa siihen, että lapset, nuoret ja opiskelijat eivät pystyisi kehittämään luku- ja kirjoitustaitoaan. Hallituksen esitys avaa oven Celian palveluiden alajalle ja voi johtaa tilanteeseen, jossa lapset, nuoret ja opiskelijat eivät saa heille välttämättömiä oppimateriaaleja saavutettavassa muodossa. Emme voi myöskään luottaa siihen, että yleinen yhteiskunnallinen ja kaupallinen kehitys tuottaisi saavutettavia materiaaleja.

Tässä yhteydessä on myös hyvä muistuttaa perustuslakivaliokunnan lausunnosta esteettömyysdirektiiviin liittyen, jossa valiokunta piti erityisen tärkeänä, että kirjallisuuden saavutettavuutta edistetään myös tulevaisuudessa. Esteettömyysdirektiivin yhteydessä monet lausunnonantajat ja hallitus kannustivat lainsäädäntöä muokkaamaan niin, että e-kirjat olisivat yleisesti saavutettavassa muodossa muun muassa mikrorytymääritelmää muuttamalla sekä poistamalla kuluttajatuotteiden määritelmä. Näitä muutoksia ei kuitenkaan tehty hallituksen esitykseen, minkä vuoksi Celian palvelut ovat edelleen äärimmäisen keskeisiä näkövammaisten ja lukemisesteisten henkilöiden mahdollisuudelle saada kirjallisuutta ja oppimateriaaleja saavutettavassa muodossa .

Celian rooli on erityisen tärkeä tulevaisuudessa, koska tekninen kehitys on niin nopeaa, että vain harvat tahot pystyvät tuottamaan materiaalia saavutettavaan muotoon. E-kirjojen määrä ja kehitys toisella asteella ja korkeakouluissa etenevät nopeasti, mutta saavutettavien oppimateriaalien tuottaminen ei ole itsestäänselvää eikä yksinkertaista ilman oikeaa asiantuntemusta. Yksittäisillä opettajilla tai kunnilla ei ole edellytyksiä mahdollistaa saavutettavia materiaaleja oppilaille, vaan keskeistä on, että valtion tasolla on toimija, joka pystyy huolehtimaan saavutettavuudesta.

Hallituksen esityksessä ei ole tehty vammaisvaikutusten arviointia, mikä on poikkeuksellisen ongelmallista, koska kyseessä on perus- ja ihmisoikeuslähtöinen lainsäädäntö. Saavutettavuuskirjasto Celian rooliin kuuluu myös vastata ulkomaisista kaukolainoista (Marrakeshin sopimus). Yksi merkittävimmistä yhteistyömuodoista on Ruotsin kanssa toteutettava kaukolainaus.

Suomessa ruotsinkielistä kirjallisuutta tuotetaan suhteellisen vähän, ja kaukolainojen avulla ruotsinkielistä kirjallisuutta on voitu lainata Ruotsista. Tähän liittyen on tehty uudistuksia, jotka merkitsevät, että tulevaisuudessa kaukolainoja voi olla vaikeampi saada, erityisesti kun CD-kirjojen käyttö lopetetaan. Tähän ei ole vielä löydetty vaihtoehtoista tapaa toteuttaa palvelua. Kaukolainojen tulevaisuus on entistä epävarmempi uudessa viranomaisessa, jossa päävastuu ja osaaminen liittyvät täysin eri asioihin kuin kirjojen saavutettavuuden varmistamiseen. Maamme kansainvälistyy, ja samalla myös tarve muunkieliselle saavutettavalle kirjallisuudelle kasvaa. On myös tärkeää huomioida, että tänä vuonna julkaistavien kirjojen määrä käytännössä puolittuu, eikä tästä voida enää vähentää yhtään enempää.

Ei ehkäpä kuulu lausuntoon, mutta Celian leikkaukset tulevat jo tänä vuonna käytännössä puolittamaan julkaistavien nimikkeiden määrän. Yhdenvertaisesta oikeudesta saavutettavaan oppimateriaaliin tai kirjal

Vammaisfoorumi on huolissaan siitä, että hallituksen esitys poistaisi saavutettavuuskirjasto Celian johtokunnan, jossa vammaisjärjestöillä on ollut edustus YK:n vammaissopimuksen mukaisesti.

Kyröläinen Anni
Vammaisfoorumi ry